

Raszputyin – egy kórtünet

— *Rasputin: a Symptom* —

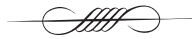
Abstract

The career of *Grigory Efimovich Rasputin*, the „*holy starets*” is one of the most popular legends of the 20th century in which the folk tale of a poor peasant’s rise mingles with mystical elements and apocalyptic tragedy. Despite scientific efforts, facts and legends cannot be separated, as we are still under his contemporaries’ influence. This essay cannot give the ultimate answers either, but it tries to contribute to the exploration of his real character by raising new questions. The most important task is to explain his miraculous advancement and influence on the Court of *Tsar Nicholas II*.

Tsarevich Aleksei’s fatal illness might be the main cause, but the presence of *Rasputin*’s precursors (e. g. of *Philippe* the French miracle worker) could easily refute this interpretation. There had to be a deeper impression in the *Tsar*’s mind. A renaissance of occultism and mystical thoughts was characteristic for the Western world from the 1850s. In the modernization process, the old religious world-view had lost its credibility and the masses’ ‘spiritual hunger’ favoured occultism.

In Russia, the religious conflicts between the Orthodoxy and *raskolniki* (Old Believers), flourishing radical sects, the differences between modern citizenship and archaic rural lifestyle and the discrepancies in the Tsarist bureaucracy served as catalysts in the second half of the 19th century. Ancient magical rites (e. g. divination) were everyday practice here, and the old customs were revived in the urban environment. Paradoxically, the modern ideologies – first of all nationalism – confirmed the credibility of old beliefs and practices in the eyes of the radicalising Russian *intelligentsia*. An apocalyptic vision determined the world-view of the whole Russian society. This special form of occultism prepared the scene for *Rasputin* and his precursors.

KEYWORDS Rasputin, occultism, Orthodoxy

KULCSSZAVAK Raszputyin, okkultizmus, ortodoxia

Bevezetés – A talaj, amelyből a legenda kisarjadt

Jelen dolgozat a modern kori orosz történelem egyik legtitokzatosabb személyiségének, *Grigorij Jefimovics Raszputyinnak* a korát vizsgálja, akinek ködbe vesző pályafutása okkal ragadta meg a későbbi generációk alkotóinak

képzeletét. A rejtélyes *sztárec*¹ életében szinte elválaszthatatlanul összemosódtak a valós és csodás elemek, amely tény fokozott óvatosságra inti a mindenkori kutatót. E jelenségre persze könnyű magyarázattal szolgálni: miként *BEBESI György* is megjegyzi egy közelmúltban megjelent tanulmányában, *Raszputyin* szédületes pályája – mely során az analfabéta

¹ A *sztárec* elnevezés „öreg” és – egy adott közösségre értve – „elöljáró” jelentéssel bír az orosz ortodox kultúrában, melyet azokra szoktak alkalmazni, akik aszketikus életmódjukkal és buzgó vallásos gya-

1. ÁBRA ❖

Fotófelvétel

Rasputyinról

<http://www.badasoftwareweek.com/rasputin.html>

szibériai muzsik a cári udvar legbefolyásosabb tanácsadójává vált – önmagában is egy ismert népmesei motívumot jelenít meg,² a *sztárec* állítólagos természetfeletti – fizikai és spirituális – ereje, a beteg *Alekszej* cárevicsre és *Alekszandra Fjodorovna* cárnéra gyakorolt rejtélyes befolyása, illetőleg az orosz monarchia összeomlására vonatkozó híres jóslata pedig szintén kiváló táptalajt biztosított a burjánzó

korlatukkal komoly tekintélyt vívtak ki maguknak. Bár a *sztárecek* többsége szerzetesként a kolostorok falai között élt, e státust – a görögkeleti szellemiségnek megfelelően – akár laikusok is elérhették, akiket híveik azután a gyógyítás és a jövődöntés természetfeletti képességével ruháztak fel. Ezt a tudást *Rasputyinnál* már eredeti környezetében, szülőfalujában megtalálhatjuk. Dolgozatom kereteibe sajnos nem fér bele a szibériai muzsik *sztáreci* „imázának” részletes bemutatása, ugyanakkor ki kell hangsúlyozni azt a tényt, hogy reprezentációjában a kezdetektől fogva keveredtek a laikus és szerzetesi elemek, aminek eredményeként a köztudatban az a nézet honosodott meg, hogy *Rasputyint* felszentelték. A valóságban erre sosem került sor, ám ez nem akadályozta meg a férfit abban, hogy 1909 után a cárné elhunyt gyónatójának helyébe lépjen. (BEBESI 2013. 21–23.; RADZINSZKIJ 2000. 52–54.) *Rasputyin* szuggesztív hatását, imázának” kiváló felépítését az is mutatja, hogy ellenfelei – akik rendszerint csalónak, vagy a „gonosz erők” küldöttének tartották – egyaránt a *sztárec* névvel illették őt. Példákhoz lásd: JUSZUPOV 1927. 162.; RODZIANKO 1927. 15.

² BEBESI 2013. 21.

³ JACOBS 2002.

⁴ A *Rasputyin*-legenda építői rendszerint „megfelelnek” arról a tényről, hogy a *sztárec* látványos

legendák számára. Mindezeket túl rokonságot vélek felfedezni *Rasputyin* históriája és az ismert brit novellászíró, *William Wymark Jacobs* *A majomkéz*³ című műve között, hiszen a „csodatevő barát”⁴ képessége szintén fonák oldaláról mutatkozott meg, mi több, Carszkoje Szeló-i befolyása és tevékenysége szerepet játszott a *Romanovok* véres tragédiájában.

E dolgozat – terjedelméből eredően – nem foglalkozhat mindazon kérdésekkel, melyek elhomályosítják *Rasputyin* alakját és megnehezítik történelmi szerepének objektív értékelését. Kutatásaim csupán egyes részproblémák megoldására korlátozódtak, melyek közül a legfontosabbnak a „miért?” kérdés megválaszolását tekinttem. Mivel magyarázható a *sztárec* káprázatos karrierje, hogyan történhetett meg, hogy a *Romanov*-dinasztia utolsó éveiben egy tanulatlan, egyszerű paraszt döntött a miniszteri bársonyszékek, kormányhivatalok és gazdasági koncessziók sorsáról, sőt, esetenként a világháborús frontvonal katonai kérdéseiről is? E paradox állapot gyökerét az „ezüstkori” Oroszországot hatalmába ke-

felemelkedése korántsem számított egyedülálló jelenségnek a cári család környezetében, mi több, *II. Miklós* és *Alekszandra Fjodorovna* valósággal hajszolta a csodatevőket. „*Grigorij atya*” legjelentősebb előfutára a „lyoni mágus”, *Philippe* volt, akit azért hívtak Carszkoje Szelóba, hogy természetfeletti képességeivel segítse a hön áhított trónörökös megérkezését. Az uralkodócsalád „első barátja” látszólag kudarcot vallott, ugyanis 1901-ben a cárné negyedszer is leánygyermeket szült – *Anasztáziát* –, így *Philippe* a *Romanov* rokonság nyomására hamarosan távozni kényszerült a birodalomból, jóslata azonban mégis valóra vált, hiszen három évvel később világra jött *Alekszej*. A francia „mágus” a trónörökös érkezésén kívül azt is megjósolta, hogy miután meghalt – ez 1905-ben történt –, „*hamarosan megjelenik majd egy másik ember képében*”, ezért *Rasputyin*ban sokan az ő reinkarnációját látták. A két „csodatevő” kívül a cári pár a később szentté avatott *Kronstadti Jánosban* és egy Kozelszk városából származó parasztban, „a dünnögő *Mityában*” is potenciális „barátot” vélt felfedezni, ám ez a két férfi végül nem felelt meg az udvari várakozásoknak. BEBESI 2013. 23.; RADZINSZKIJ 2000. 76–93.

rító okkultizmusban vélem felfedezni, mely nem csak a nyugati műveltség zászlóvivőit, az arisztokrata szalonok vendégeit, vagy az új eszmékre szomjazó városi polgárságot vonta büvkörébe, hanem az ortodox hitet sok helyen megdőbbszentően anakronisztikus módon megélő paraszti világ hétköznapijait is áthatotta. Kissé közhelyesen fogalmazva, dolgozatomban az „orosz néplelket” vizsgálva igyekszem feltárni *Raszputyin* sikerének okait, akinek csodáit bizonyos szempontból az egész cári birodalom sóvárgása előzte meg.

Az örök és változó okkultizmus

Bernice Glatzer ROSENTHAL 1993-ban megjelent tanulmányában⁵ az okkult tanok és eszmék virágzását a közösséget ért „stresszre”, arra a kulturális zavarra vezeti vissza, mely a gazdasági-társadalmi átalakulások természetes velejárójaként jelentkezik.⁶ A modernizáció rendre új problémákat vet fel, melyekre a régi világnézet bástyáinak számító intézmények – például az egyházak – már képtelenek hiteles választ adni, ez pedig csalódottságot, kiábrándulást, ROSENTHAL megfogalmazásában „szellemi irányvesztést”⁷ eredményez. Az átalakulás által gerjesztett űrt az új paradigmák megalkotásáig az okkult eszmék töltik be, melyek egyfelől az „ősi tudást”, a változatlan-ságot képviselik, másfelől viszont rendkívül rugalmasak, hiszen eltérő korokban és társadalmi viszonyok között az ismeretlen, változó világ működésének elveit, szabályait hivatottak elmagyarázni.⁸ Ez a ROSENTHAL által megfogalmazott törvényszerűség nem csak arra ad lehetőséget, hogy a 19. század második felében tapasztalható okkult reneszánszt párhuzamba állítsuk a 15. századi Itália, vagy a polgári

forradalom korabeli Anglia hasonló szellemi áramlataival,⁹ de általa az észak-amerikai és európai, illetőleg oroszországi sajátosságokra is magyarázattal szolgálhatunk.

„Spirituális éhség”

Az 1850-es évektől Nyugaton kibontakozó okkult mozgalmak virágzása – ROSENTHAL megállapítása nyomán – a felgyorsuló tudományos és technikai fejlődés okozta „stresszel” magyarázható, melynek fényében a keresztény egyházak és az általuk hirdetett vallási igazságok elveszítették hitelüket. A korszakban tapasztalható életmódváltás, a polgárosodó, urbanizálódó világ személytelensége és tömegkultúrája, a materialista és realista világnézet előretörése – jelesen a darwinizmus és a marxizmus térhódítása –, illetőleg az osztály- és etnikai alapú konfliktusok felerősödése, a társadalom látványos széttöredezése általános válságérzetet és – Maria CARLSON szavaival élve – egyfajta „spirituális éhséget”¹⁰ teremtett.¹¹ Nem véletlen, hogy a krízisből kiutat kereső okkult mozgalmak – *spiritualisták*,¹² *teozófusok*¹³ és *antropozófusok*¹⁴ – törekvései

⁹ Erről részletesebben lásd: ROSENTHAL 1993. 3.

¹⁰ CARLSON 2004. 156.

¹¹ ROSENTHAL 1993. 3., ROSENTHAL 2004. 15–19.

¹² Maria CARLSON definíciója: „a spiritualizmus egyfajta hiedelem, mely szerint a személyiség a halál után tovább él egy magasabb, spirituális testben, és az élők egy emberi közvetítő, egy médium segítségével képesek kommunikálni az eltávoztottakkal. A médium segíti a lelkeket, hogy különböző fizikai és mentális jelenségek révén jelt adjanak jelenlétükről.” A spiritualizmus az 1850-es évektől kezdte meg diadalútját a nyugati világban, a századfordulón már több millióan vallották magukat e közösség tagjainak. CARLSON 2004. 155–156.

¹³ A teozófiai mozgalmat egy *Jelena Blavatszkaja* nevű orosz emigráns asszony alapította meg New Yorkban, 1875-ben. A teozófusok célja a világ vallásainak és okkult hagyományainak vizsgálata, majd összehasonlítása volt, aminek eredményeként *Blavatszkaja* és követői szerint lehetőség nyílt az ősi ezoterikus

⁵ ROSENTHAL 1993.

⁶ ROSENTHAL 1993. i.

⁷ ROSENTHAL 2004. 15.

⁸ ROSENTHAL 1993. 1., 3.

nek középpontjában a nem anyagi világ, a lélek és az egyén felfedezése állt. E kutatást paradox módon az „útkeresők” által elutasított pozitívista filozófia is bátorította,¹⁵ mely azt hirdette, hogy a világ megismerhető és megérthető; az okkultizmus 19. századi, modern változata ennek megfelelően tudományos módszerek és nyelvezet használatára törekedett, habár céljai ezzel teljesen ellentétesek voltak.¹⁶

Az archaikus és modern kor mezsgyéjén

Tekintve, hogy – néhány évtizedes késéssel – a Nyugaton tapasztalt átalakulás a cári Oroszországban is lezajlott, természetesnek kell vennünk, hogy az okkult eszmék csírái a *Romanovok* birodalmában is megjelentek, az ottani táptalaj – ti. a politikai-társadalmi környezet – azonban némiképp eltérő kifejlődést eredményezett. A legjelentősebb különbséget abban fedezhetjük fel, hogy Oroszország páratlan gyorsaságú modernizációja példátlan szociális és intellektuális szakadékot teremtett. Gondoljunk bele: e birodalomban együtt létezett a csillogó Szentpétervár pezsgő szellemi és tudományos élete a cárok – isteni eredettel legitimált – önkényuralmával, az archaikus, gyakran természeti életformát őrző paraszti

közösségekkel és a vallási ortodoxiával! A társadalmi szakadékokat ráadásul tovább mélyítette, hogy a keleti egyház, mely *I. (Nagy) Péter* (1682–1725) óta a világi hatalomnak alárendelve és annak stabilitását szolgálva működött – éppen a cárok intézkedései nyomán –, már jóval a rivális okkult eszmék megjelenése előtt elveszítette szellemi hegemoniáját.

Laura ENGELSTEIN tanulmányából¹⁷ kitér, hogy a fennálló rend szilárdsága érdekében hozott pétervári reformok nem csupán akarata ellenére modernizálták az ortodox egyházat, de ezzel párhuzamosan – például az erőszakos szekularizációval – fokozatosan gyengítették és megfosztották autonómiájától,¹⁸ ami a hitéletben lassan kaotikus állapotokat idézett elő. A cárok a szakadár, eretnek csoportok ellen a bürokrácia és a terror eszközével igyekeztek fellépni, a kontinensnyi méretű birodalomban azonban e törekvések szükségszerűen kudarcra voltak ítélve,¹⁹ így a 17. század második felében bekövetkező egyházszakadás²⁰ után a *raszkolnyik* névvel illetett óhitűek rejtett formában – a centrumtól távol eső területeken pedig háborítatlanul

¹⁷ ENGELSTEIN 2001.

¹⁸ ENGELSTEIN 2001. 155–156.

¹⁹ A cári abszolút hatalom érvényesülését szolgáló bürokratikus rendszer gyakorlati korlátaira kiválóan rávilágít, hogy az 1861. évi jobbágyszabadítás után az Orosz Birodalom alattvalóinak túlnyomó része nem rendelkezett hivatalos vezetéknévvel. Ez a probléma – melyet a *Romanovok* birodalmának összeomlásaig sem sikerült túlhaladni – az adózástól az igazságszolgáltatáson át a kereskedelemig számos téren éreztette negatív hatását. Erről részletesebben lásd: VERNER 2004.

²⁰ Az ortodox egyház reformja az 1652-ben megválasztott *Nikon* moszkvai pátriárka nevéhez fűződött, aki a központosítás érdekében a misekönyvekben előforduló pontatlanságok, félrefordítások kijavítását és a szertartásrend egységesítését tűzte ki céljául. *Nikon* az 1654-es és az 1656-os zsinattal jóváhagyta ugyan az általa eszközölt változtatásokat – például a keresztvetés módjában, vagy abban, hogy a szertartás során kettő helyett három *halleluját* énekeljenek –, ám a hívők egy része továbbra is kitartott régi szokásai

hagyományok, „titkos tanítások” megismerésére. Az asszony később Indiába tette át mozgalma központját, és – állítólag a Himalájában élő „mahátmák” kinyilatkoztatásai nyomán – a világ elé tárta az általa kutattott tudást. Jelentősebb művei: *A leplezett Ízisz*, 1877. ill. *A titkos tanítás*, 1888. CARLSON 2004. 163–165.

¹⁴ A *Rudolf Steiner* által a XX. század elején megalapított antropozófiai mozgalom szintén a hitélet megújítására törekedett – ez nem véletlen, hiszen *Steiner* korában jelentős teozófus volt –, ám a teozófia követőivel ellentétben társasága mérsékeltabb nézeteket képviselt. Az antropozófusok a keresztény tanítások, a filozófia és a modern tudományok összeegyeztetését tekintették feladatuknak. ROSENTHAL 2004. 20–21.

¹⁵ VINITSZKIJ 2008. 92.

¹⁶ ROSENTHAL 1993. 1.

– megőrizhették régi vallási gyakorlatukat. A probléma jelentőségét – és az államegyház megrendült helyzetét – mutatja, hogy a 19–20. század fordulóján a *Szent Szinódus* felmérése mintegy 2 millió főre becsülte a birodalomban élő óhitű népességet, a kutatók számításai szerint azonban valós létszámuk 20, sőt, akár 37 millió körül is mozoghatott.²¹ Ez a jelentős *raszkolnyik* kisebbség az egyházszakadás után nem csak azért veszélyeztette Oroszország stabilitását, mert elutasította *Nikon* pátriárka reformjait, és a cári hatalmat esetenként az *Antikrisztussal* azonosította,²² hanem azért is, mert – illegalitásából származó – autonóm állapotában radikális irányban fejlődhetett tovább.

A folyamatot erősítette, hogy az ortodoxia – a nyugati kereszténységgel ellentétben – sohasem üldözte az egyéni vallási kísérletezést és a spekulatív miszticizmust,²³ így az önálló és elszigetelt közösségekben sokszínű hitélet fejlődött ki. Általánosságban elmondható, hogy az óhitű csoportok megőrizték az antikvitásból származó okkult, illetőleg pogány szláv hagyományokat; a cári tiltás és a szigorú retorzió ellenére a kolostorokból kikerülő archaikus szövegek és rítusok ebben a közegben találtak

új otthonra,²⁴ és gyakran az ortodox papi gyakorlatban is megjelentek.²⁵ Az alsóbb társadalmi rétegek mindennapjaihoz egészen a modern korig szervesen hozzátartozott a – többnyire bizánci közvetítéssel Oroszországba került – okkult technikák alkalmazása: az emberek továbbra is az időjárásból, birkacsontokból, vagy szent szövegekből kiolvasott jóslatokból vártak útmutatást, varázsimákkal igyekeztek távol tartani a rontó szellemeket, és lázasan figyelték a kalendáriumokban a szerencsés és szerencsétlen napokat. Az orosz nyelvben *dvoeverie* kifejezéssel illetett kettős hitet az ugrálsruerű gazdasági fejlődés és urbanizáció sem pusztította el. A városokba özönlő népesség okkult hiedelmeit a modern környezetben is megtartotta, amire ékes bizonyiságul szolgál az első világháború előtti Szentpéterváron tevékenykedő sarlatánok hada és az a tény, hogy a *Gromnik* – egy, a villámokból jóslás tudományára oktató népszerű szöveg – utolsó fennmaradt példánya 1899-ben, a *Zsurkin*-gyár munkásainak körében készült el.²⁶

Kölcsönhatások

A periférián fejlődő autonóm közösségeket persze nem csak az archaikus hagyományok megőrzése miatt kell fontosnak tekintenünk. Az ortodox „kísérletező hajlamnak” köszönhetően a 17. századtól gombamód szaporodtak el a különféle szekták, melyek a hit tisztább, őszintébb megélésére törekedtek. Ezek közül a leghatásosabb az ún. *népi pietizmus* irányzata volt, mely szigorú önmegtartóztatást hirdetett, és komoly hangsúlyt helyezett az ereklyék, illetve csodatevő ikonok tiszteletére,²⁷ az aszkézis túlhajszolása azonban olyan szektákat is életre hívott, mint a *hlisztek*,²⁸ vagy a *szkopcok*

mellett. A cári hatalom az 1666–67-es zsinat után véres hajtóvadászatot indított a *raszkolnyik* (azaz szakadár) óhitűek ellen, megpróbálta ellehetetleníteni őket a gazdasági-kereskedelmi életben és kizárni a társadalomból, aminek eredményeként tízezrek menekültek el az Orosz Birodalomból és százezrek vonultak illegalitásba. Oleg L. SAKNAZAROV tanulmányában párhuzamot von a *raszkolnyikok* üldözése és a peremterületeken kibukkanó 17–18. századi felkelések között, illetőleg részletesen bemutatja, hogy az óhitűek – például az adózás, vagy az igehirdetés kérdésében – miként tagolódtak kisebb csoportokra az idők során. Erre a vallási kisebbségre tehát nem tekinthetünk masszív tömbként, mindazonáltal a *raszkolnyik* csoportok közös szellemi örökséggel rendelkeztek. GLASENAPP 1998. 302.; SAKNAZAROV 2003. 5–7.

²¹ SAKNAZAROV 2003. 12.

²² SAKNAZAROV 2003. 32.

²³ ROSENTHAL 2004. 21.

²⁴ RYAN 1997. 39.

²⁵ RYAN 1997. 52–53.

²⁶ RYAN 1997. 40.

²⁷ ENGELSTEIN 2001. 153.

²⁸ A *hliszt* szekta megalapítása *Danyil Filippovics* nevű paraszt nevéhez fűződik, aki a legenda szerint 1645-

közössége – az utóbbi tagjai hitükért a kasztrációt is vállalták.²⁹ E vallási csoportok radikális gyakorlata és Biblia-értelmezése természetesen hasonlóan szélsőséges világnézettel társult: a fent említett szekták – és az óhitűek milliós tömegei – az *Antikrisztusként* megjelenített cár uralmának elutasítása mellett apokaliptikus víziókat alkottak, és várták a *Messiaszt*, aki – ezer évig tartó uralkodása kezdetén – a gyűlölt társadalmi-politikai berendezkedés helyett új világot teremt majd.

Ezt azért fontos kiemelnünk, mert az archaikus orosz okkultizmus legalább két olyan jelentős stílusjeggyel rendelkezett, melyek a 19. század végén nyugaton burjánzó irányzatokban is előkerültek. A modern eszmékből és ideológiákból kiábránduló társadalmi rétegek – a fentebb említett „spirituális éhségtől” vezetve – ugyancsak a hitélet megújítását tűzték ki célul, mely törekvés az adott csoportosulások vérmérsékletétől függően eltérő formákat öltött, a keresztény egyházak reformjától, új filozófiai eszmék és világnézetek megteremtéséig.³⁰ A radikális szekták gyakran fonódtak össze szélsőséges politikai eszmékkel, például az anarchizmussal, vagy a bolsevizmussal, hiszen az utóbbiak is a fennálló rend szétzúzását, egy „új világ” megteremtését tűzték ki célul;

ben egy tüzes szekéren szállt le a földre az istenanya megtestesüléseként. *Filippovics* állítólag „apostolokat” gyűjtött maga köré, és „*Krisztussá*” tette tanítványát, *Ivan Szuszlovot*, akit a legenda szerint később többször is keresztre feszítettek. A pogány szláv eszmék mezsgyéjén mozgó *hliszt* közösségek gyakran választottak maguk közül „istenanyákat” és „*Krisztusokat*”, a szigorú aszkézist pedig – a nyugati *flagellánsokhoz* hasonlóan – az önostorozás szertartásával párosították. Egyes szektákban az önmegtartóztatás orgiasztikus rítusokba fordult át, melyek során a dervistáncokhoz hasonló forgást rendszerint bujálkodás követte. E gyakorlat követői azt vallották, hogy a bűnbánással járó lelki megtisztulás átélése érdekében a bűnt el is kell követni. GLASENAPP 1998. 303. ill. RADZINSKIJ 2000. 55–57.

²⁹ BEBESI 2013. 21.

³⁰ Gondoljunk például a fentebb bemutatott teozófiai irányzatra.

miként Bernice Glatzer ROSENTHAL is kiemeli, ezzel összefüggésben számos szovjet ideológus – *Lunacsarszkij, Trockij, Majakovszkij*³¹ – 1917 előtti munkásságában bukkantak fel okkult vallásos témák és motívumok. E köteléket a második közös stílusjegy, a messianisztikus várakozás,³² a kapitalista rend elutasítása és a fennálló civilizáció pusztulásába vetett hit erősítette meg.³³ Mindazonáltal a társadalom periferiájára szorított radikális elemek kölcsönhatására Oroszországban sem nyílt volna lehetőség, ha az archaikus kultúrát őrző közösségeket nem jellemzi kivételes szervező- és alkalmazkodóképesség, valamint páratlan gazdálkodó tehetség, aminek eredményeképpen a polgárosodó világ hierarchiájának minden szintjén képviseltetni tudták magukat,³⁴ és megjelenhettek abban a szellemi közegben, mely befogadta a nyugatról beáramló eszméket.

Az okkultizmus útja a szalonokba

Általánosságban elmondható, hogy az Orosz Birodalom okkultizmushoz való viszonyát a cárok politikája és attitűdje határozta meg. *II. (Nagy) Katalin* (1762–1796) sokáig érdeklődve fordult a Nyugat-Európából érkező misztikus tanok és titkos szervezetek felé, majd a francia és amerikai forradalmi eseményektől megrettenve szembefordult azokkal;³⁵ *I. Sán-*

³¹ ROSENTHAL 2004. 45.

³² Miként ROSENTHAL is kiemeli, a nyugat-európai okkult hagyományokban már a késő középkortól fellelhetők az apokaliptikus és millenarista – *Krisztus* eljövendő ezeréves csodás uralmáról szóló – elbeszélések, ugyanakkor a modern kor hajnalának ideológusai jóval kevesebb teret hagytak az isteni hatalom érvényesülésének. A tudományos fejlődés bűvöletében a radikálisabb gondolkodók arra is képesek érezték magukat, hogy az új világrenddel együtt új istenképet építsenek fel. ROSENTHAL 1993. 2.

³³ Amihez szorosan kapcsolódott a polgári értékek, az anyagiasság és az individualizmus elutasítása is. ROSENTHAL 1993. 9.

³⁴ SAKNAZAROV 2003. 18–20.

³⁵ CARLSON 2004. 175.

dor alatt (1801–1825) a vallási liberalizációs törvények kedvezőbb légkört biztosítottak az okkult mozgalmak és szekták számára,³⁶ I. Miklós (1825–1855) országlása – és az ortodox egyház szellemi pozícióinak helyreállítására tett cári kísérlet – azonban ismét nehéz évtizedeket hozott.³⁷ II. Sándor (1855–1881) trónra lépése után a hatóságok szigora fokozatosan enyhült az okkultizmus híveivel szemben,³⁸ az 1905. évi forradalmat követő reformok pedig lényegében minden jelentős korlátozást felszámoltak. A titkos tanok az utolsó három Romanov uralkodó udvarát is meghódították: az angol és francia földről hívott médiumok szeánszai már II. Sándor alatt gyakori eseményeknek számítottak Carszkoje Szelóban,³⁹ az utolsó cár, II. Miklós (1894–1917) pedig – három másik nagyherceggel együtt – feltehetően belépett a szabadkőművesek *Kereszt és Csillag* nevet viselő páholyába.⁴⁰ Az udvar évtizedeken át fokozódó „spirituális éhsége” végül II. Miklós idején egy „csodatevő barát” kétségbeesett hajszolásával, a lyoni mágus, *Philippe*, majd *Grigorij Jefimovics Raszputyin*, a sztárec befogadásával érte el csúcspontját.

Ezekben az évtizedekben a nyugati miszticizmus az orosz értelmiségi köröket is befolyása alá vonta, melyek éppen olyan ellentmondásos viszonyt ápoltak az archaikus és modern világgal, mint az ősi hagyományokat őrző – fentebb bemutatott – paraszti közös-

ségek. Tekintve, hogy Oroszország és Európa állandó kulturális összeköttetésben állt, és az okkult társaságok – változó intenzitású – működését is folyamatosnak tekinthetjük – gondoljunk például a szabadkőművesekre⁴¹ –, a nyugati hatásokat meglehetősen nehéz volna egy konkrét időponttól kezdve vizsgálni. Az 1830-as évektől kibontakozó *szlavofil* mozgalom sok tekintetben már magában hordozta a századforduló apokaliptikus, világmegváltó programjainak csiráit, hiszen a modern viszonyok elől a „romlatlan” paraszti világ idilljében igyekezett menedéket találni, és annak archaikus, „tiszta” vallásosságával akarta ellensúlyozni a nyugatról beáramló individualizmus és materializmus hatásait.⁴² A *szlavofilek* hamarosan túlléptek az ortodox kereszténység adta korlátokon, és ideáljukat az ősi, pogány szláv világban fedezték fel – annak minden okkult vonatkozásával együtt –, melynek zárványait a *Romanovok* birodalmának elmaradott vidékein meg is találhatták. Nem véletlen, hogy az orosz irodalomban – például *Ivan Turgenyev* 1851-es, *Bezsin réjtje* című regényében⁴³ – az okkultizmus először a primitív hiedelmeken és praktikákon keresztül jelent meg, mely ábrázoláshoz gyakran a fejletlenség, elmaradottság kritikája társult. A művészeket ért hatásról persze nem alkothatunk egységes képet: a szeánszok leleplezésére törekvő, *Auguste Comte* pozitivizmusát magáénak valló *Pjotr Dimitrijevic Boborikint*,⁴⁴ vagy az ortodox hitéhez ragaszkodó *Dosztojevszkijt* aligha lehet odaállítani a spiritualista tanokért rajongó *Nyikolaj Szemjonovics Leskov* mellé, ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a tagadásig az okkultizmust elutasítók sem jutottak el. *Dosztojevszkij* például – egy szeánszon tapasztalt élményei okán – súlyos lelki harcot vívott

³⁶ ENGELSTEIN 2001. 141.; CARLSON 2004. 176.

³⁷ ENGELSTEIN 2001. 142.

³⁸ Éppen II. Sándor cár halálának évében, 1881-ben alapították meg a pétervári spiritualisták *Rébusz* címet viselő lapjukat, mely hivatalosan „játékfolyóiratként” működött, ám a gyakorlatban a természetfeletti és a tudomány határterületének valamennyi ágával foglalkozott, az asztrológiától kezdve a tenyérjóláson át a homeopátiás gyógymódokig és a pszichológiáig. A *Rébusz* a cenzúra ellenére zavartalanul működhetett, és 1905-ig – amíg II. Miklós el nem törölte az okkult irodalmakra vonatkozó kiadási tilalmat – kiemelkedő jelentőséggel bírt. ROSENTHAL 1993. 7.

³⁹ CARLSON 2004. 158.

⁴⁰ CARLSON 2004. 181.

⁴¹ A szabadkőműves páholyok oroszországi működésével kapcsolatban részletesebben lásd: CARLSON 2004, 170–182.

⁴² ENGELSTEIN 2001. 142–143.

⁴³ Ehhez részletesebben lásd: IVANITS 1997. 59–63.

⁴⁴ VINITSZKIJ 2008. 97.

annak érdekében, hogy távol maradjon az általa ördögöknek vélt túlvilági lelkektől és az „Antikrisztus mágiájától”, a spiritualizmustól, de a természetfeletti jelenségek létezését soha nem vonta kétségbe.⁴⁵

A tagadás persze nem is várható el egy olyan környezetben, melyben a tudomány nagyjai sem helyezkedtek egyértelműen elutasító álláspontra az okkultizmussal szemben, mi több, potenciált láttak benne ismereteik gyarapítására és a társadalomtudományok egzakt – tehát a természettudományokéhoz hasonló – alapokra emelésére.⁴⁶ Bár *Nyikolaj Petrovics Vagner*⁴⁷ és *Alekszandr Nyikolajevics Akszakov*⁴⁸ vérmes reményeit kevesen osztották, 1875-ben mégis megalakult egy bizottság, mely tudományos igénnyel foglalkozott a spirituális jelenségekkel. Ennek élén a világhírű kémikus, *Dimitrij Ivanovics Mengyelejev* állt.⁴⁹ Az 1875–76 során folytatott vizsgálatok kerekein belül vett részt *Dosztojevszkij* – több más értelmiségi társaságában – egy *Madame Cloyer* nevű angol médium szeánszain, melyek aztán lelkiismereti válságba sodorták őt. Jóllehet, a különleges bizottság munkája – részben a szkeptikus *Mengyelejev* közbeavatkozása miatt⁵⁰ – kudarccal zárult, az okkultizmus állásai

nem rendültek meg, sőt, a fokozatos nyugati szellemi utánpótlás – például a teozófia tanainak begyűrűzése – és a nagyvárosokba özönlő paraszti tömegek révén mindinkább áthatotta a hétköznapiakat és a művészeteket. Bernice Glatzer ROSENTHAL például az orosz szimbolizmust egyenesen a modern miszticizmus és az ortodox hagyományok szintéziséből eredezteti,⁵¹ Ilja VINITSZKIJ pedig arra hívja fel a figyelmet tanulmánya elején, hogy a 19. század végére a spirituális élmények keresése, a szeánszok látogatása társadalmi eseménnyé vált, melyen egy magára valamit is adó „gondolkodónak” szinte kötelező volt részt vennie.⁵²

Összefonódás

Az archaikus és modern okkultizmus erőteljes összefonódásának példáit – ami ilyen mértékben oroszországi sajátosság volt – szinte vég nélkül sorolhatnánk. E kapcsolat tükröződik például az 1881-ben elindított *Rébusz* folyóirat tematikájában, mely hasábjain egyszerre foglalkozott a tenyérjósítás, vagy a horoszkópképzítés népi praktikáival és a pszichológia, a vegetarianizmus, valamint a homeopátiás gyógymódok tudományosabb kérdéseivel. Ugyanez a *szintézis* mutatkozik meg a nagyvárosi hétköznapiakban, ahol az önjelölt csodatevőkkel, jövőmondókkal és varázslókkal valamennyi társadalmi réteg kapcsolatban állt. A különféle mágikus iratok, kalendáriumok, álmoskönyvek gyakran a pétervári akadémia és a moszkvai egyetem

⁴⁵ VINITSZKIJ 2008. 99., 103–105.

⁴⁶ ROSENTHAL 1993. i.

⁴⁷ *Vagner*, aki a pétervári egyetem zoológusaként általános elismertségnek örvendett, 1875 áprilisában nyílt levelet közölt a *Vesztnyik Jevropi* című folyóiratban, melyben – egy francia médium, *Camille Brédif* szeánszának bemutatásával indokolva motivációját – a spirituális jelenségek kutatását szorgalmazta. A professzor szerint *Brédif* „eredményei” tényszerűen bizonyították a túlvilági élet létezését, annak feltárása pedig új távlatokat nyithatna meg a tudományban. *Vagner* levele döntő szerepet játszott a *Mengyelejev* vezette vizsgálóbizottság felállításában. VINITSZKIJ 2008. 88.

⁴⁸ Az „orosz spiritualisták főpapjaként” is emlegetett *Akszakov* munkásságához bővebben lásd: CARLSON 2004, 158–160. p.

⁴⁹ VINITSZKIJ 2008. 89.

⁵⁰ *Mengyelejev* már néhány hónap után – jóval a kísérletek tervezett befejezése előtt – megjelentette saját

következtetéseit, és a szeánszokon előforduló jelenségeket közönséges csalással magyarázta. A híres kémikus kijelentésével nagy vihart kavart az orosz tudományos életben: sokan a spiritualista kutatók szabotázsával gyanúsították meg, *Mengyelejev* viszont *Vagner*éket vádolta etikátlan viselkedéssel, mondván, téziseiknek a közvélemény felhasználásával próbáltak hitelt szerezni. CARLSON 2004. 160.; VINITSZKIJ 2008. 88–89.

⁵¹ ROSENTHAL 2004. 38.

⁵² VINITSZKIJ 2008. 89.

nyomdagépeiből kerültek az utcára.⁵³ A századforduló művészei lázas érdeklődést mutattak a szibériai sámánok rítusai és a pogány szláv hitvilág iránt,⁵⁴ a híres kuruzsló-gyógyító, *Badmajev*⁵⁵ tibeti gyógymódjainak és „varázsitalainak” népszerűsége pedig a magas arisztokrácia körében messze túlszárnyalta a hivatalos orvostudomány által kínált kezeléseket. E jelenségek újabb és újabb részeket fednek fel abból a – régi és új világ okkult hiedelmeiből felépülő – hatalmas mozaikból, mely az 1900-as évek elején fellángoló apokaliptikus várakozásban nyerte el teljességét.

Úgy vélem, hogy az orosz társadalom „két pólusából” hódító útjára induló archaikus és modern okkultizmus a civilizáció pusztulásának eme víziójában olvadt egymásba.⁵⁶ A rob-

banásszerű fejlődés, az archaikus és modern állapotok együttes létezésének dilemmái és a szétszakítottság érzése által gerjesztett feszültségek ebben az apokaliptikus várakozásban manifestálódtak, melyet a közvélemény előtt az orosz–japán háborúban (1904–05) elszenvedett vereség, az 1905. évi forradalom, majd az első világháború kitörése igazolt. A szélsőséges politikai eszmék hívei és a radikális vallási csoportok – e két társaság között gyakran jelentős metszeti halmaz mutatkozott – lázas várakozással tekintettek a kataklizma elé, míg a cári udvar és a társadalmi elit rettegett az összeomlástól, a vízió azonban közös volt, és áthatotta az orosz hétköznapokat.⁵⁷ *Raszputyin* legendája ebből a szellemi és érzelmi talajból sarjadt ki: a *sztárec* egyszerre jelent meg a cári birodalmat pusztulásba döntő ördögi mágus és az uralkodópár megmentésére siető, önmagát feláldozó „szent ember” képében, mely dichotómia kiváló körtünetét adja a végletekig feszült, irracionális képzelgésekkel és félelmekkel teli orosz társadalomnak. *Grigorij Jefimovics Raszputyin* – és kisebb hatású elődeinek – felemelkedése ebben a kulturális kontextusban értelmezhető, a képében várt „megmentő” karakterét azonban már egy specálisabb körülmény, a cári család zaklatott magánélete – elsősorban a *hemofiliától* szenvedő Alekszej cárevics betegsége – formálta meg. *

FELHASZNÁLT IRODALOM

⁵³ RYAN 1997. 58.

⁵⁴ ROSENTHAL 2004. 14.

⁵⁵ A burját nemzetiségű *Pjotr Badmajev* tibeti orvoslással foglalkozott, amit számos tisztelője a mágiával azonosított. Különleges gyógynövényekből és rejtélyes porokból álló patikája komoly népszerűségnek örvendett az arisztokrácia köreiben, mi több, szolgálatait a *Romanov* nagyhercegek is igénybe vették. *Badmajev* a felső körökkel ápolt kapcsolataiból kockázatos gazdasági vállalkozásai révén is igyekezett hasznot húzni, így például több alkalommal megkísérelte kieszközölni *II. Miklós* cárnál Tibet és Mongólia megszállását, majd 1910 táján ismeretséget kötött a mind befolyásosabbá váló *Raszputyinnal*. RADZINSZKIJ 2000. 200–202.

⁵⁶ *Feliks Juszupov* herceg, a *Raszputyin* elleni merénylet egyik értelmi szerzője és a *sztárec* állítólagos gyilkosa erről számol be emlékirataiban: „*A parasztok körében az 1905. év [...] zavarágai és a „földet és szabadságot!” forradalmi jelszava felélesztette az anarchia és a birtoklászvágy sötét ösztöneit. [...] A fiatal értelmiség döntő többsége, különösen a hallgató ifjúság, lelkesedett a forradalom iránt, és az egyetemi előadótermeket gyakran politikai gyűlések színhelyévé változtatta. Fiatal és idős egyaránt úgy tekintett a forradalomra, mint a legfőbb áldásra, az egyetlen eszközre, mely visszaállíthatja a szociális igazságságot és az általános virágzást Oroszországban. Ez a naiv és látnoki idealizmus az orosz értelmiség előtt a forradalmat egyfajta vallássá alakította át, mely heroikus és önfeláldozó cselekedetekre ösztönzött.*” JUSZUPOV 1927. 13–14.

BEBESI GYÖRGY (2013): *A Raszputyin-gyilkosság: A csodatevő cári kegyenc élete és halála. Rubicon* 24. évf. 1. sz. 20–27.

CARLSON, MARIA (2004): *A divatos okkultizmus: Spiritualizmus, teozófia, szabadkőművesség és hermetizmus a századfordulós Oroszországban. In Rosenthal, Bernice Glatzer (szerk.): Az okkult az orosz és a szovjet kultúrában. Budapest, Európa. 155–187.*

⁵⁷ *Alekszandr Gucskov*, a *Duma* képviselője például már az októberisták 1913. november 8-i kongresszusán arról szónokolt, hogy a kormányzat politikája csődbe, forradalomba és összeomlásba vezeti Oroszországot. RODZIANKO 1927. 93.

- ENGELSTEIN, LAURA (2001): Holy Russia in modern times. An essay on Orthodoxy and cultural change. *Past&Present* vol. 173. issue 11. 129–156.
- GLASENAPP, HELMUTH VON (1998): *Az öt világvalóság: bráhmanizmus, buddhizmus, kínai univerzizmus, kereszténység, iszlám*. Budapest, Talentum
- IVANITS, LINDA J. (1997): Three instances of the peasant occult in Russian literature. *Intelligentsia encounters Narod*. In Rosenthal, Bernice Glatzer (ed.): *The occult in Russian and Soviet culture*. Cornell University Press. 59–74.
- JACOBS, WILLIAM WYMARK (2002): A majomkéz. In *Válogatott gyilkosságok*. (ford. BÁLINT LAJOS et al.). Budapest, Sensus
- JUSZUPOV, FELIKSZ FELIKSZOVICS (1927): *Rasputin: His malignant influence and his assassination*. London, 1927, Jonathan Cape.
- RADZINSKIJ, EDVARD (2000): *Az eleven Raszputyin*. Budapest, 2000, Európa.
- RODZIANKO, MIHAIL VLAGYIMIROVICS (1927): *The reign of Rasputin: An empire's collapse*. London, A. M. Philpot Ltd.
- ROSENTHAL, BERNICE GLATZER (1993): *The occult in modern Russian and Soviet culture*. Washington D.C., The National Council for Soviet and East European Research.
- ROSENTHAL, BERNICE GLATZER (2004): Bevezetés. In Rosenthal, Bernice Glatzer (szerk.): *Az okkult az orosz és a szovjet kultúrában*. Budapest, Európa. 5–63.
- RYAN, WILLIAM F. (1997): Magic and divination: Old Russian Sources. In Bernice Glatzer Rosenthal (ed.): *The occult in Russian and Soviet culture*. Cornell University Press. 35–58.
- SAKNAZAROV, OLEG L. (2003): Old Believerism and Bolshevism. *Russian Social Science Review* vol. 44. issue 6. 4–50.
- VERNER, ANDREW M. (1994): What's in a name? Of dog-killers, Jews and Rasputin. *Slavic Review* vol. 53. issue 4. 1046–1070.
- VINITSKIJ, ILJA (2008): Table talks: The spiritualist controversy of the 1870s and Dostoevsky. *The Russian Review* vol. 67. issue 1. 88–109.

Pályafutása a szibériai Pokrovszkójból indult, ahol – a tyumenyi levéltár iratainak tanúsága szerint – 1869. január 10-én látta meg a napvilágot egy tehetősebb, de írástudatlan parasztcsalád fiaként. *Raszputyin* később nem sokat törődött a szerény családi gazdasággal: a falubeliek visszaemlékezései szerint „Griska” dorbézolással töltötte idejét, valamint számos lopásban vett részt, ami miatt többször is szembekerült a törvény szigorával. Korhely életmódjának 28 esztendősen vetett véget, amikor az ismert történet szerint kocsián a verhoturjei kolostorba vitt egy fiatal papnövendéket, *Meletyij Zborovszkijt*. Jóllehet, *Raszputyin* ekkor már megnősült – a nála két évvel idősebb *Praszkovja Fjodorovná*t vette fele-

GRIGORI
JEFIMOVICS
RASZPUTYIN

Rövid életrajza

1869. JANUÁR 10. –
1916. DECEMBER 17.⁵⁸

ségül, akitől három gyermeke is született –, a *Zborovszkijjal* folytatott beszélgetés hatására ellenállhatatlan vágyat érzett magában a szerzetesi életforma és az aszkézis iránt, így otthagyta szülőfaluját, és zárándokútra indult. A férfi ezután hónapokat töltött a szibériai vadonban, illetőleg a tyumenyi és tobolszki kolostorban, lemondott káros szenvedélyeiről és szigorú böjtöt tartott, aminek következtében Pokrovszkójbán „szent emberként”, *sztárecként* kezdték őt tisztelni. A Szentpétervártól távol eső kolostorokban *Raszputyin* feltehetőleg a cári hatalom által üldözött óhitűekkel és az orgiasztikus szertartásairól ismert *hliszt* szektával is érintkezésbe került; ezt látszik megerősíteni az a tény, hogy a férfi szülőfa-

⁵⁸ A dátumok a cári Oroszországban használatos Julián-naptár szerint értendők.

lujában döntő részben női követőkkel vette körül magát, és istállójuk alatt egy imaházat rendezett be, mely idővel felkeltette a hatóságok gyanúját. „Griska” ellen már 1903-ban eljárást indítottak annak kivizsgálására, hogy kapcsolatban áll-e a *hlisztekkal*, és ez a gyanú élete végéig kísérte őt.

Rasputyin – aki saját bevallása szerint olykor egészen Kijevig elzarándokolt – 1904-ben ajánlólevelet szerzett a kazanyi archimandritától a szentpétervári hit tudományi akadémia rektorához, *Szergij* püspökhöz, akit bámulatba ejtett a férfi aszketikus életmódja, és palotájában szálást biztosított számára. Az igénytelen, ápolatlan, de a régi „Szent Oroszország” szerzetesi ideálját hitelesen megjelenítő *sztárec* hamarosan komoly népszerűsége tette szert a cári fővárosban, ezzel egy időben pedig kapcsolatba került azokkal a befolyásos főpapokkal és arisztokratákkal, akik megnyitották számára az utat Carszkoje Szelóba. *Szergij* püspök pártfogoltjaként *Rasputyin* megismerkedhetett *Feofannal*, a cárné gyóntatójával, ő pedig – jóhiszeműségétől vezetve – hamarosan elvitte a férfit a montenegrói hercegnő, *Milica* és *Anasztázia* szalonjába. Az *Alekszandra Fjodorovna* cárnéval jó barátságot ápoló hercegnők úgy vélték, a *sztárecen* keresztül megerősíthetik befolyásukat a vallásos miszticizmusra rendkívül fogékony udvarban, ezért *Milica* 1905. november 1-jén bemutatta *Rasputyint* az uralkodópárnak. Az első találkozás nem érte el a remélt hatást, az önállósodó „szent ember” azonban hamarosan bűvkörébe vonta a pétérvári előkelő társaság egyik vezéralakját, *Olga Lohtyint*, aki hasznos információkkal látta el a cári udvar életéről. A *sztárec* feltehetően akkori szállásadójától értesült *Alekszej* cárevics gyógyíthatatlan betegségéről, ami végül is megnyitotta előtte Carszkoje Szelo ka-

put: 1906. október 16-án – *Olga Lohtyina* ajánlásával – egy csodatevő kegytárggyal, *Verhoturjei Szent Simon* ikonjával jelentkezett *II. Miklósnál*, és hamarosan a „bizonyításra” is lehetőséget kapott. *Rasputyin* éneke és hipnotikus kisugárzása szemmel láthatóan megnyugtatta a gyermek trónörökös, és enyhítette vérzékenységének tüneteit, aminek eredményeként a *sztárec* hamarosan a cári család nélkülözhetetlen segítőtársa lett.

A cári udvarban

Miután *Alekszej* cárevics betegségére látószólag gyógymóddal szolgált, *Rasputyin* személye sérthetetlenné vált, amit azután messzemenőig ki is használt. *Alekszandra Fjodorovna* cárné bizalmasaként mind több „jóslattal” szolgált a birodalom kormányzásának problémáival kapcsolatban, ezáltal komoly befolyást szerzett az udvari politikában. Ezzel egy időben a *sztárec* Szentpétervár botrányhőisévé vált: szülőfalujához hasonlóan a fővárosban is női követők hadával vette körül magát, akikkel közösen mosakodott a fürdőkben, prostituáltakat látogatott, később pedig mértéktelen alkoholfogyasztásával, rendszeres dorbézolásával is megbotránkoztatta a közvéleményt. Felemelkedése során *Rasputyin* a politikai és vallási élet vezéralakjait egyaránt magára haragította, akik úgy vélték, viselkedésével súlyosan veszélyezteti a dinasztia tekintélyét és kompromittálja az ortodox egyházat. A reformjairól nevezetes miniszterelnök, *Pjotr Sztolipin* a cári titkosszolgálatot, az *Ohranát* is felhasználta annak érdekében, hogy terhelő bizonyítékokat gyűjtsön a *sztárec* ellen, régi pártfogói – például *Hermogen* szibériai püspök és a radikális politikai nézeteket valló szerzetes, *Iliodor* – pedig fenyegetésekkel igyekeztek hatni *Rasputyinra*, a kegyenc elleni támadások

azonban eredménytelenek maradtak. Miután a „szent ember” sikerrel küzdött a trónörökös betegségének tünete ellen – olykor telefonon keresztül, sőt, távirat útján is képes volt enyhíteni *Alekszej* cárevics szenvedésein –, az uralkodópár valamennyi alkalommal pártfogásába vette őt, és segített elsimítani botrányait. Jóllehet, *Raszputyin* egy alkalommal jeruzsálemi zarándoklatra kényszerült, és többször is sikerült őt ideiglenesen eltávolítani Carszkoje Szelóból, hosszú távon ellenségei elbuktak a *sztárec* ellenében.

1914 nyarán *Khionia Guszeva* kis híján halálos kimenetelű merényletet hajtott végre *Raszputyin* ellen, aminek következtében a békepárti kegyenc képtelen volt megakadályozni Oroszország világháborús szerepvállalását, befolyása azonban ezután is töretlen maradt. A *sztárec* döntő szerepet játszott abban, hogy 1915 augusztusában *II. Miklós* cár eltávolította *Nyikolaj Nyikolajevics* főherceget a főparancsnoki pozícióból, és személyesen állt az orosz hadak élére, aminek eredményeként a belpolitika irányítása teljesen *Alekszandra Fjodorovna* cárné és bizalmasa kezébe siklott át. *Raszputyin* pályafutása ekkor érte el tetőpontját: Gorokhovaja utcai lakása előtt hamarosan kígyózó sorokban jelentek meg a cári Oroszország politikusai és kalandorai, akik miniszteri bársonyszékeket, jövedelmező hivatali állásokat és milliós koncessziókat reméltek a kegyenc befolyásától – nem is alaptalanul. *Alekszandra Fjodorovna* cárné – és a felesége befolyása alatt álló *II. Miklós* – rendszerint *Raszputyin* javaslatai nyomán nevezte ki az új kormánytagokat, és az ő tanácsai szerint irányította a birodalmat, melynek közvéleménye a világháborús szenvedés felelőjét természetesen a nagyhatalmú kegyencben lelte meg. A német származása miatt gyű-

lölt cárné és a kicsapongó életmódja miatt megvetett *sztárec* szerelmi kapcsolatáról szóló – egyébként alaptalan – pletykák és a *Raszputyin* által szorgalmazott különböző tárgyalási kísérletekről keringő mendedmondák miatt a kegyenc számos halálos fenyegetést kapott, aminek hatására egyre több „jóslatában” kapcsolta össze személyes sorsát a dinasztia jövőjével. A férfit élete utolsó hónapjaiban már az *Ohrana* és a cárné is igyekezett megóvni egy esetleges merénylettől, e törekvések azonban végül kudarcba fulladtak.

1916 őszétől az ifjú *Feliks Juszupov* herceg, Oroszország leggazdagabb családjának feje összeesküvést szervezett a gyűlölt kegyenc elpusztítására, melyhez többek között *Dimitrij Pavlovics* nagyherceg és a feketeszázas szélsőjobboldal vezére, *Vlagyimir Puriskevics* is csatlakozott. A konspiráció résztvevői 1916. december 16-án éjszaka *Juszupov* herceg palotájába csalták *Raszputyint*, ahol – vallomásaik tanúsága szerint méreggel, majd pisztolylövésekkel – meggyilkolták a cári család bizalmasát. Az összeesküvők terve csak részben valósult meg, ugyanis december 19-én a hatóságok a *Malaja Nyevka* folyó jege alatt megtalálták a *sztárec* holttestét, és néhány napon belül a gyilkosok kilétére is fény derült. *Juszupovék* – tekintettel előkelő származásukra – végül csupán száműzetéssel bünhődtek tettükért, és sok tekintetben ennek köszönhetően élték túl a cári birodalom összeomlását. A gyűlölt kegyenc holttestét két nappal felfedezése után temették el Carszkoje Szelóban, *Raszputyin* azonban nem sokáig nyugodhatott szentelt földben: az 1917-es februári forradalom után az ideiglenes kormány katonái – egyes források szerint a későbbi miniszterelnök, *Alekszandr Kerenszkij* utasítására – exhumálták, majd elégették a *sztárec* földi maradványait. *